

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

27 MEI 1970
55e JAARGANG
No. 2748

Claims in toom

Op eenvoudige wijze gecompliceerde problemen en moeilijke dilemma's uit de doeken doen is een kunst die niet iedereen verstaat. Wie daar echter zeer beslist weinig moeite mee heeft is de President van de Nederlandsche Bank, Dr. J. Zijlstra. Op doorgaans zeer lucide wijze maakt hij, voor een niet-econoom gewoonlijk zeer moeilijk toegankelijke, monetaire en sociaal-economische problemen doorzichtig. Zo bijvoorbeeld in het jaarverslag van de Nederlandsche Bank over 1969 het vraagstuk van de verdeling van het nationale inkomen tussen de verschillende bestedingscategorieën voor 1970 en 1971.

Het aandeel van de particuliere consumptie in het nationale inkomen zal na 1970 zeker niet beneden de 61% liggen. De netto investeringen in vaste activa van het bedrijfsleven zullen op het nationale inkomen een beslag van rond 9% blijven leggen. Voorraadvorming, overschotten op de lopende rekening van de betalingsbalans en ontwikkelingshulp vergen 3%, overheidssalarissen 12%. Dan blijft er in deze calculatie (die volgens Zijlstra geen sluitpostredenering is, omdat de volgorde net zo goed een andere had kunnen zijn) dus nog 15% over. Daaruit moeten dan worden gehaald de overheidsinvesteringen, de materiële overheidsconsumptie en de woningbouw. Een en ander op grond van de door Zijlstra gemaakte vooronderstellingen m.b.t. de loonvorming in 1970 en 1971 die realistisch lijken.

Die ruimte voor de laatstgeroemde drie bestedingscategorieën is bepaald krap te noemen; de afgelopen jaren bevonden zij zich elk reeds op een niveau van rond 5% van het nationale inkomen. Zijlstra's rekensom geeft hun weinig soelaas voor de stijging, die door velen gewenst wordt geacht. Men zou natuurlijk de *directe* belastingen kunnen verhogen om meer ruimte voor overheidsbestedingen en woningbouw te creëren (verhoging van *indirecte* belastingen heeft op dit punt minder zin, omdat de thans afgesloten CAO's hiervoor compensatie vragen). Maar, zegt Zijlstra, in de eerste plaats leren de ervaringen rond het totstandkomen van het 14e halfjaarlijkse economische rapport van de SER dat de spanning tussen reëel inkomen en reëel besteedbaar inkomen niet te groot mag worden

(zeker gezien de te verwachten stijging van sociale-verzekeringspremies) en — ten tweede — dat de uit een eventuele belastingverhoging voortvloeiende meeropbrengsten voor een belangrijk deel via overgedragen inkomens in de consumptieve sfeer terecht zullen komen. M.a.w. verzwaring van de belastingdruk meer dan uit de reële-progressiewerking is onwenselijk en roept alleen maar afwentelings- en ontsparingsverschijnselen op. Wie dan als laatste redmiddel nog het spaarloon aanvoert als mogelijke ruimte voor alle niet-consumptieve bestedingen, krijgt tenslotte van Zijlstra te horen, dat onder de gegeven omstandigheden spaarloon slechts een substituut van elders gevormde besparingen zal betekenen en dus geen middelen kan scheppen voor additionele bestedingen.

Kortom „conflicterende claims” op de verdeling van het nationale inkomen vanuit de particuliere en de collectieve sector. Via het afwentelingsmechanisme in de lonen- en prijsensfeer versterken zij elkaar alleen maar. Hoe kunnen „conflicterende claims” in toom worden gehouden? Wel, door degenen die de claims aandragen tegenover elkaar te zetten en hen aldus te dwingen zich ook rekenschap te geven van de motieven van de andere partij(en). Aangezien alles staat en valt met de huidige loonstructuur met zijn ingebouwde mogelijkheden tot indexering (afwenteling), zal allereerst een sfeer geschapen moeten worden waarin het centrale loonoverleg weer op gang komt. De daarom door de heer Zijlstra in *Ruim Zicht* gedane suggestie om artikel acht van de Loonwet te bevriezen is hem niet door iedereen in dank afgenomen. Niettemin is er gereede aanleiding om te veronderstellen dat ook van de zijde van de vakcentrales pogingen worden gedaan om het pad te effenen naar hervatting van het georganiseerde overleg. Men wil daartoe o.a. het Westduitse systeem van „konzentrierte Aktion” gaan bestuderen.

Er is al met al enige reden voor optimisme. Hoogstwaarschijnlijk zullen regering en volksvertegenwoordiging suggesties om het loonpolitieke systeem aan te passen opvolgen, wanneer werkgevers en werknemers inderdaad een *eensgezind* alternatief indienen. Dat de loonpolitiek aldus steeds meer „buitenparlementaire” trekjes gaat vertonen neemt iedereen kennelijk op de koop toe.

dR

inhoud

Claims in toom	513
Korthheidshalve	514
Prof. Dr. Th. C. M. J. van de Klundert: Problemen rond de dollar	515
Dr. B. M. S. van Praag: Kindercrèches: wie moet dat betalen?	516
Dr. H. M. H. A. van der Valk: Innovatie en ondernemingsgeest ..	518
Geld- en kapitaalmarkt	520
Indrukken uit Noord-Amerika ..	522
Prognoses	524
Bedrijfseconomische notities	526

redactie

commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montage, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit

redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter

adjunct redacteur-secretaris:
J. van der Burg

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel.: (010) 26 02 60, toestel 908

Korthheidshalve

Het Openbaar Lichaam Rijnmond is weliswaar niet toegestaan zo veel zaken metterdaad aan te pakken als het zelf wel zou willen (en ook wenselijk is), daardoor laat het zich er echter niet van weerhouden om over veel zaken uitvoerige studies uit te brengen. Zo bijv. de *Schets ruimtelijke ordening* welke het onlangs liet verschijnen. Dit is een planologische structuurschets waarin voor het Rijnmondgebied ontwikkelingsmogelijkheden op lange termijn zijn aangegeven, en welke de voorloper wil zijn van het streekplan dat Rijnmond t.z.t. moet uitbrengen. Het plezierige van de „schets” — een understatement overigens voor een lijvige studie als deze — is dat, op basis van een aantal uitgangspunten, voor de vestiging van de nog benodigde zeehavenindustrie-terreinen een drietal alternatieven wordt gepresenteerd. Daardoor vormt de „schets” een welkome afwisseling in de reeks van gekleurde boekjes over onze „Gouden Delta”, die doorgaans slechts één ontwikkelingsmogelijkheid aanvoeren en motiveren. Weliswaar kiest het Dagelijks Bestuur van Rijnmond expliciet voor alternatief C: additionele industrievestiging in de buurt van Moerdijk (i.p.v. op een in zuidwestelijke richting verlengde Maasvlakte of in de Hoeksche Waard), maar het draagt niettemin bouwstenen aan voor de argumentatie van „andersdenkenden”. En dat is op zichzelf reeds een pluspunt, zeker als het gaat om een zozeer door emoties beheerste zaak als de zeehavenontwikkeling in de Zuid-West-hoek van Nederland. (dR)

Waarom moet men nu uitgerekend op zijn 65e jaar gepensioneerd worden? Voor zeer velen een vraag, voor slechts weinigen een weet. Zou het niet mogelijk zijn om op nationaal niveau te bestuderen wat nu de consequenties zijn indien men zou afstappen van de voor de meeste beroeps categorieën geldende „streefdatum” (voor sommigen: strafdatum) van de 65-jarige leeftijd, en in plaats daarvan meer ruimte zou worden gecreëerd voor een aan de persoonlijke wensen van de werknemer tegemoetkomende pensioneringsdatum? Niet ontkend kan worden dat een dergelijk nieuw systeem in de aanloopfase gepaard zal gaan met de nodige moeilijkheden, maar die kunnen van tevoren getraceerd en ingecalculereerd worden. Er is reeds een aantal beroeps categorieën dat een lagere pensioneringsdatum aanhoudt dan de hier vermelde van 65 jaar. Het belangrijkste struikelblok voor de effectivering van een meer individueel pensioneringsschema is gelegen in de consequenties die het heeft voor de hoogte van bijv. de AOW-premie. Dit hoeft echter geen beletsel te zijn, wanneer men maar duidelijk van te voren weet waar men persoonlijk financieel aan toe is. Uiteraard zal er, althans op nationaal niveau, rekening mee gehouden moeten worden dat een per werknemer aanvankelijk gekozen pensioneringsschema nadien alsnog gewijzigd wordt; dat impliceert de individuele keuze nu eenmaal. Dit laatste vormt reeds een detail; blijft over de vraag: waarom moet men nu uitgerekend op zijn 65e jaar gepensioneerd worden, en waarom kan dit tot op heden niet op de leeftijd die men zelf verkiest? (vdB)

We ondergaan deze dagen een begripsexplosie. Na het stadium van de contestatie zijn we dat van het begrip ingetreden. De autoriteiten menen het juiste antwoord op het protest te hebben gevonden: geen min of meer hardhandig nageleefd verbod ervan, geen poging tot verdediging van beleid jegens actiegroepen; neen, machtshebbers brengen vandaag „begrip” op. Een veel effectiever verweermiddel natuurlijk. Doe als minister-president De Jong in een t.v.-interview en glimlach minzaam om het protest: het verliest aan elan. Doe als de President van de Haagse Rechtbank en breng begrip op voor de motieven van „krakers”: zij zijn snel vergeten. Zo krijgen buitenparlementaire actiegroepen en protesten allengs de functie van de hofnar aan het middeleeuwse hof; hij mag sarren; hij mag venijnige prikken uitdelen; hij wordt niettemin lachend geduld. Dat onder het narrenkleed zijn bochel niettemin echt is, wordt des te sneller over het hoofd gezien. (dR)

Problemen rond de dollar

In het verslag over het boekjaar 1969 ruimt de president van de Nederlandse Bank plaats in voor een bespreking van de inflatie in de Verenigde Staten van Amerika. De oorlog in Indo-China heeft tot een forse stijging van de bestedingen geleid. Ten gevolge van allerlei knelpunten in de economie zijn in een latere fase ook de prijzen en lonen op drift geraakt. Dit roept weer destabiliserende verwachtingen op, zodat het gevaar van een monetaire escalatie in het kielzog van de militaire expansie reëel is.

Als een land met de stijging van het prijsniveau internationaal gezien uit de pas loopt, is een verslechtering van de betalingsbalanspositie het logische gevolg. Dit is meestal een additionele reden om snel orde op zaken te stellen en de inflatie te beteugelen. Voor de Verenigde Staten ligt dit echter anders. De dollar fungeert in het internationale monetaire bestel als sleutelvaluta, hetgeen impliceert dat Amerika betalingsbalanstekorten in eigen valuta kan afrekenen. De rest van de wereld pot dollars op als internationaal reservemiddel. De goudvoorraad neemt immers niet voldoende snel toe en nieuwe mogelijkheden, zoals de speciale trekkingsrechten op het IMF, kennen eveneens hun beperkingen.

Het aanhouden van dollars geschiedt in beginsel op basis van vrijwilligheid, maar in feite kunnen de dollartegoeden van de andere landen niet integraal tegen iets anders worden ingeruild. De goudvoorraad van de Verenigde Staten blijft ver achter bij de internationale verplichtingen in termen van de dollar. Voor de partnerlanden zit er onder dergelijke omstandigheden weinig anders op dan makkend de stroom van dollars in ontvangst te nemen, ook al wordt het bezit ervan ten gevolge van de inflatoire ontwikkeling in het leverende land steeds onaantrekkelijker.

Dit onaantrekkelijker worden heeft een tweetal aspecten. In de eerste plaats bestaat de mogelijkheid, dat de goudwaarde van de dollar daalt. Hiervoor is echter een devaluatie van de Ameri-

kaanse munteenheid noodzakelijk. In het geval van een overwaardering van de dollar prefereren de Amerikaanse autoriteiten evenwel een gezamenlijke revaluatie van de voornaamste partnerlanden. De goudwaarde van de dollar blijft dan weliswaar intact, maar er zijn meer dollars nodig ter afdekking van betalingsbalanstekorten. In de tweede plaats geldt, dat dollars verzamelen zonder dat deze allemaal nodig zijn voor de regeling van het internationale betalingsverkeer neerkomt op het incasseren van een welvaartsverlies. De Verenigde Staten leggen dan immers door middel van „waardeloze” dollars elders in de wereld beslag op goederen. In plaats van extra consumptie of extra investeringen krijgt het buitenland schuldbekentenissen, die niet „verzilverd” kunnen worden en geen reële investeringswaarde hebben.

De problematiek met betrekking tot het externe evenwicht heeft voor de Verenigde Staten een speciaal karakter. Bij een inflatoire ontwikkeling speelt de betalingsbalansrestrictie een minder automatische rol dan dit bij andere landen het geval is. Als substituut hiervoor kunnen de waarschuwendende woorden van de partners dienen. De uitspraken van de president van DNB laten in het jongste jaarverslag in dit opzicht niets aan duidelijkheid te wensen over. Niet vergeten mag echter worden, dat het hierbij om een machtsstrijd gaat. En in deze machtsstrijd heeft Amerika enkele sterke troeven.

Het structurele tekort op de Amerikaanse betalingsbalans vloeit voort uit militaire assistentie (afgezien van Vietnam zijn er 429 grote en 2.972 kleine militaire bases in het buiten-

land), economische hulp en investeringen op vreemde bodem. De beide eerstgenoemde componenten hebben een belangrijke politieke betekenis. Het gaat daarbij volgens de officiële lezing om het behouden van een invloedssfeer, waardoor handel en investeringen veilig worden gesteld. Daarvan trekken de overige geïndustrialiseerde landen eveneens profijt. De Amerikaanse inspanningen terzake leveren dus „externe effecten” op. Bij „externe effecten” vindt per definitie geen rechtstreeks verhaal plaats. Desondanks kan het welvaartsverlies, waarvan hier boven sprake was, als een prijs voor de door de Verenigde Staten geleverde diensten worden opgevat. De oorlog in Indo-China is wellicht in bepaalde opzichten exceptioneel, maar past voor het overige wel in het totaalbeeld, d.w.z. er moet ook voor worden betaald.

Een ander aspect, waarmee de partnerlanden rekening moeten houden, is de situatie in de Verenigde Staten zelf. In het jaarverslag van DNB klinkt daar wel iets van door wanneer wordt gesteld: „Een ernstige recessie die zich in haar gevolgen tot ver buiten Amerika zou uitstrekken is niet aanvaardbaar. Een niet werkelijk de kop indrukken van de prijsinflatie kan evenmin worden getolereerd” (blz. 16). Hieruit volgt, dat de inflatoire ontwikkeling met de nodige omzichtigheid moet worden afgeremd. Dit is echter niet louter een kwestie van manipuleren met conjunctuurmodellen, al zullen die er ook bij nodig zijn. Van importantie zijn evenzeer de sociale gevolgen van een toenemende werkloosheid onder invloed van de vereiste deflatiepolitiek. Deze werkloosheid wordt — zoals de ervaring leert — nogal ongelijk over de verschillende groepen verdeeld. Negers, Portoricanen en jonge arbeiders hebben er het meeste onder te lijden. Volgens sommigen wordt de situatie boven de 4% kritiek. De sociale stabiliteit legt derhalve beperkingen op aan de mogelijkheden tot beteugeling van de inflatie. Het heeft dan ook zin om te kijken wat er achter abstract geformuleerde wetten van vraag en aanbod schuilgaat.

Th. van de Klundert

Kindercrèches: wie moet dat betalen?

Een pleidooi voor gratis crèches

DR. B. M. S. VAN PRAAG*

Op 22 april jl. hebben de Actiegroep Crèches-Nederlandse Vrouwenbeweging, de Actiegroep „Man, Vrouw, Maatschappij” en de crèchegroep-Dolle Mina een gesprek gevoerd met de vaste commissie voor CRM uit de Tweede Kamer. Hierbij werd de Kamerleden gevraagd te bevorderen, dat in Nederland crèches, peuter- en kinderspeelzalen door de overheid zouden worden gesubsidieerd. Op het ogenblik is er slechts sprake van een zekere indirecte subsidie ten behoeve van bepaalde kinderen uit gezinnen die een beroep doen op de Bijstandswet. Hierbij werd er de aandacht op gevestigd, dat men in Amsterdam tegenwoordig f. 65 per kind per week kwijt is, wanneer men van de crèche gebruik wil maken, en dat de extra inkomsten van de gehuwde vrouw niet meer opwegen tegen deze kosten van verwerving.

Op het eerste gezicht lijkt deze subsidieaanvraag als twee druppels water op vele andere subsidieaanvragen die de overheid jaarlijks bereiken. Is het juist, dat deze crèches geheel of gedeeltelijk door de overheid moeten worden gefinancierd? Het feit dat de direct-profiterenden niet in staat zijn deze kosten op te brengen is een negatieve indicatie omtrent het maatschappelijk nut van werkende moeders; het prijsmechanisme is echter niet alleenzalmakend.

Bij een nadere beschouwing blijkt dat dit project, waarvoor subsidie wordt aangevraagd, toch op een aantal essentiële punten afwijkt van de meeste andere. Allereerst moet de betekenis van het prijsmechanisme in deze niet worden overschat. Dat de gehuwde vrouw vaak zo weinig geld in handen krijgt voor haar arbeid is voor een belangrijk deel te wijten aan de bestaande belastingtarieven, die de additionele inkomsten van de gehuwde vrouw wel ongenadig hard aanpakken. De netto marginale inkomsten van de gehuwde vrouw zijn zelfs niet meer bij benadering een afspiegeling van het maatschappelijk nut van haar arbeid.

Laten wij echter aan dit al veelbesproken punt geen verdere aandacht wijden en ons afvragen of een overheidsbijdrage voor het oprichten en exploiteren van crèches enz. valt te verdedigen. Hierop is, geloof ik, een positief antwoord op zijn plaats: een partiële of zelfs complete overheidsfinanciering is een *haalbare* en *verstandige* politiek.

De financiële haalbaarheid

Wanneer in het volgende wordt getracht tot een kosten- en batenraming te komen, moet er wel op worden gewezen,

dat de schattingen uiterst globaal zijn, echter — naar mijn mening — aan de voorzichtige kant. Indien we aannemen, dat circa $\frac{1}{3}$ van de gehuwde moeders met kinderen onder de dertien jaar wil werken, zou het gaan om ongeveer een miljoen kinderen, waarvan 300.000 babies en „peuters” onder de vier jaar; die nog niet op school kunnen worden opgevangen. Er zouden dus voor 300.000 kinderen crèches moeten komen en voor 700.000 oudere kinderen opvangcentra. Wanneer we aannemen, dat de „crèchedeler” ligt op 30, terwijl 35 oudere kinderen in één opvangcentrum kunnen worden opgevangen, komen we tot een behoefte aan 10.000 crèches en 20.000 dagverblijven. De laatste zullen echter slechts na schooltijd en gedurende de vakanties druk bevolkt zijn.

De kosten voor deze voorzieningen kunnen ruwweg worden gesplitst in drie componenten: huisvestingskosten, personeelskosten, en niet-specifieke kosten voor maaltijden, luiers, enz. Het ligt voor de hand, dat de ouders de niet-specifieke kosten voor hun rekening nemen; de eerste twee kostensoorten vormen dus de eigenlijke crèchekosten.

Ik ben geneigd aan de huisvestingskosten niet zo zwaar te tillen. Voor de opvangcentra voor schoolkinderen ligt het voor de hand de bestaande schoolgebouwen te benutten. Daar deze gebouwen ofwel overheidseigendom zijn, dan wel voor bijna 100% gesubsidieerd worden, moet het niet moeilijk zijn deze gebouwen zonder huurkosten in plaats van om half vier om zes uur te sluiten. Natuurlijk zullen wel enige voorzieningen moeten worden getroffen, maar gymzaal, bibliotheek, handenarbeidlokaal, speelplaats, enz. en eventueel klaslokalen zijn in principe geschikt voor „overblijven” en „nablijven”, ook al kunnen van het onderwijzend personeel vele ontkenningen op dit punt worden verwacht. Voor babies en peuters is het vinden van behuizing wat moeilijker. Niettemin zal ook hiervoor meestentijds wel een oplossing kunnen worden gevonden door onderbrenging bij kleuterscholen, kweekscholen, huishoudscholen, scholen voor vroedvrouwen of verpleegsters, kinderverzorgsters, enz.

Ook valt te denken aan overdag vaak leegstaande wijkcentra, zalen bij kerkgebouwen en dergelijke. Uiteraard

* De heer Van Praag is lector in de algemene economie aan de Nederlandse Economische Hogeschool.

zullen de voorgestelde oplossingen niet overal van toepassing zijn, en kan van de huidige „alleenbewoners” een niet al te grote inschikkelijkheid worden verwacht. Toch geloof ik dat bij serieus trachten, op deze manier veel ruimte kan worden gevonden. Incidenteel — en zeker op den duur — zal niet aan nieuwbouw kunnen worden ontkomen. Over het geheel genomen zullen de huisvestingskosten echter betrekkelijk gering zijn. Afgezien van aanloopkosten zou ik de kosten van huisvesting voorlopig op f. 30 mln. per jaar willen stellen.

Van een geheel andere orde zullen de personeelskosten zijn. Rekening houdend met het feit dat de kinderdagverblijven vaak slechts de helft van de dag in gebruik zijn, kan de personeelsbehoefte worden geraamd op ongeveer 35.000 volledige arbeidsplaatsen, waarbij de meeste plaatsen zonder bezwaar kunnen worden opgesplitst in twee of meer part-time banen. Voor de voorziening in deze behoefte kan men een beroep doen op het leger van gehuwde vrouwen, die onderwijzeres, kleuterleidster, verpleegster, enz. zijn geweest en die op zoek zijn naar een full- of part-time baan. Voor de dagcrèches kan ook een beroep worden gedaan op kwekelingen, huishoudschoolleerlingen en leerling-verpleegsters, die hier praktische ervaring kunnen opdoen (uiteraard onder deskundig toezicht). Op basis van een gemiddeld jaarsalaris van f. 12.000 komen de personeelskosten op circa f. 420 mln. en daarmee de totale kosten op f. 450 mln. 's jaars.

Anderzijds krijgen 400.000 moeders de kans aan het arbeidsproces deel te nemen, wat bij voorzichtige raming zal resulteren in een arbeidsaanbod van 300.000 arbeids-eenheden. Neemt men aan, dat ook zij gemiddeld f. 12.000 per jaar zullen verdienen, en dat hiervan laag geschat 25% naar de fiscus gaat, dan krijgt de overheid *extra* inkomsten ten bedrage van f. 900 mln. per jaar. Het *batig saldo* voor de overheid is dus f. 450 mln., geen kleinigheid. Hoewel deze raming zoals reeds gezegd zeer globaal is, is het naar mijn mening duidelijk dat het ter beschikking stellen van crèches en opvangcentra, ook als hiervoor geen vergoeding aan de gebruikers gevraagd wordt, voor de overheid uit financieel oogpunt een voordelige zaak is.

Zijn „gratis crèches” wenselijk?

Hoewel er hierover weinig verschil van mening meer bestaat, is het niettemin juist om allereerst de immateriële welzijnsaspecten te noemen. Het wordt hoe langer hoe duidelijker dat vele niet-werkende gehuwde vrouwen zich maar zeer ten dele verheugen over hun rol in de maatschappij; zij voelen de gezinstaken meer en meer als een knellende band, die hen isoleert van het maatschappijgebeuren. Alleen al daarom is het juist, wanneer de overheid zou trachten een meer optimale maatschappijstructuur te scheppen, waarin de jonge moeder niet onvrijwillig het arbeidsproces moet verlaten, wanneer haar eerste baby geboren wordt. Hoewel we het vaak vergeten geldt nog altijd de stelregel: de overheid is de dienaar van het volk.

De voornoemde actiegroepen wijzen ook op het nut van crèches, enz. als een „tweede educatief milieu”, waardoor de ontwikkeling van het jonge kind zou worden gestimuleerd. Dit zou de democratisering van het onderwijs ten goede komen.

Er zijn ook meer laag-bij-de-grondse motieven, waarom we de instelling van gratis crèches en dergelijke zouden toejuichen. De influx van 300.000 vrouwelijke arbeidskrachten zou namelijk een welkome aanvulling betekenen van het arbeidsaanbod in de dienstverlenende sector, waar wij in Nederland om zitten te springen; tevens zou de spanning aan het loonfront verminderen. Anderzijds zou het gezinsinkomen speciaal in de lagere-inkomensklassen aanmerkelijk stijgen. Hierdoor zouden veel meer gezinnen in de huidige welvaart kunnen delen, met name waar het hun huisvesting betreft. Tezelfdertijd mag men veronderstellen dat de ongelijkheid in de verdeling van gezinsinkomens in Nederland behoorlijk zou verminderen.

Op *lange* termijn zijn de te verwachten effecten zo mogelijk nog belangrijker. Het is bekend dat een kleuterleidster na haar opleiding gemiddeld slechts een jaar of vier haar beroep uitoefent. Wanneer zij in staat wordt gesteld ook na het moeder worden door te werken, zal de via haar opleiding in haar gedane maatschappelijke investering veel langer vruchten afwerpen voor de maatschappij. Dit geldt natuurlijk voor al dit soort beroepen. Kortom, de rentabiliteit van de investeringen in vrouwelijk beroepsopleiding zal enorm stijgen.

Een tweede lange-termijneffect is het volgende. Vele gehuwde vrouwen nemen nu, wanneer hun kinderen groot geworden zijn, hun beroep niet meer op, ook al staat hun hiertoe materiëel niets in de weg. Het simpele feit dat ze er een tiental jaren uit zijn geweest, belet hun het oude beroep weer op te nemen. Wanneer nu door het instellen van crèches de jonge moeder wél actief kan blijven, kan men verwachten dat ook de gehuwde vrouw met oudere kinderen in het arbeidsproces opgenomen blijft. Dit is een effect dat pas na een aantal jaren zal gaan spelen, maar het zal ertoe leiden dat het arbeidsaanbod van gehuwde vrouwen uiteindelijk met een veelvoud van 300.000 zal stijgen.

Besluit

Hoewel we graag erkennen dat wij hier geen exacte analyse hebben gepresenteerd, lijkt het ons duidelijk dat het idee van „gratis crèches” niet kan worden afgedaan als een ludiek idee, maar wel degelijk serieus moet worden overwogen. Zowel de maatschappij als de overheid is bij zo'n politiek gebaat. Zeker zal het leiden tot een structurele verandering van de maatschappij en naar mijn mening ten gunste. Overigens zou Nederland in zo'n ontwikkeling bepaald niet alleen staan, want in de Scandinavische landen maar ook in ons buurland België is men deze weg reeds lang geleden ingeslagen.

B. M. S. van Praag

(I.M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

Innovatie en ondernemingsgeest

Een pleidooi voor meer ruimte voor de kleine research-onderneming

DR. H. M. H. A. VAN DER VALK

Men behoeft niet de gave van een profeet te bezitten om te kunnen voorspellen, dat op industrieel gebied in ons land in dit decennium grote veranderingen zullen plaatsvinden. De herstructurering van de industrie die aan de gang is, is echter allesbehalve een gemakkelijk lopend proces. Men krijgt de indruk, dat hierbij te weinig rekening wordt gehouden met de zeer dringende noodzaak van een verdere uitbreiding van op research en ontwikkeling gebaseerde ondernemingen. Dat in de komende vijf tot tien jaar nieuwe groei-ondernemingen en industrieën zullen ontstaan, staat wel vast. Een van de redenen hiervoor is, dat de uitgaven voor research en ontwikkeling en het aantal wetenschappelijke onderzoekers en technici in het achter ons liggende decennium veel sterker zijn toegenomen dan in voorafgaande perioden van gelijke duur. Een deel van de exploitabele uitvindingen, gedaan in de jaren zestig en zelfs nog eerder, zal in de komende jaren tot ontwikkeling worden gebracht.

Dit zal voor het grootste deel het werk zijn van de multi-nationale ondernemingen in ons land, die niet alleen eigen research-afdelingen hebben, die zelfstandig werk op dit gebied verrichten, maar die tevens op de hoogte zijn van hetgeen elders in de wereld op hun gebied plaatsvindt, voor zover dit althans niet geheim wordt gehouden. Ook enkele kleine en middelgrote ondernemingen zijn op dit gebied met succes werkzaam.

Er is reden zich af te vragen welke vooruitzichten er zijn, naast deze ondernemingen die zich zullen blijven uitbreiden, voor *nieuwe* research-intensieve ondernemingen. De vraag rijst namelijk of in ons land de mogelijkheden op het gebied van uitvindingen, toegepaste research en ontwikkeling van produkten voldoende benut worden. In dit verband verdienen twee groepen te worden genoemd, namelijk de onafhankelijke onderzoekers en degenen die uitvindingen tot ontwikkeling (kunnen) brengen. Men krijgt de indruk dat deze groepen in ons land meer aandacht zouden moeten krijgen. Twee redenen kunnen hiervoor worden aangevoerd. De eerste is, dat in de Verenigde Staten op dit gebied belangrijke resultaten zijn behaald, waarover aanstonds uitvoeriger. De andere reden is, dat de mogelijkheden voor exploitabele uitvindingen en ontwikkelingen zich waarschijnlijk duidelijker aftekenen dan vroeger. Zo heeft onlangs de president van General Motors een aantal terreinen met betrekking tot de auto genoemd, waarop uitvindingen en ontwikkelingen mogelijk zijn¹. Hetzelfde zal zonder twijfel ook voor allerlei andere gebieden gelden, zoals onder meer dat van de computer. Daarom is er voldoende ruimte voor onderzoek, dat tot nieuwe produkten kan leiden.

Deze mening wordt nog versterkt door onderzoekingen

van Prof. J. Schmoekler volgens wie de meeste nieuwe uitvindingen plaatsvinden op die gebieden, waar de behoeften worden onderkend. Op grond van een onderzoek door hem ingesteld naar een duizendtal belangrijke uitvindingen in de landbouw, bij de spoorwegen en in de petroleumindustrie kwam hij tot de conclusie, dat de meeste technologische verbeteringen plaatsvinden als een antwoord op specifieke menselijke behoeften. Hij constateerde, dat de „technological lag” een permanent kenmerk van onze samenleving is. Deze technologische vertraging is duidelijk waarneembaar; men denke slechts aan de uitvindingen op chemisch, farmaceutisch en medisch gebied. Genoemd kenmerk wijst er op, dat het in de lijn van de verwachtingen ligt, dat in dit decennium uitvindingen en innovaties op allerlei gebieden, bijv. op dat van de strijd tegen water- en luchtverontreiniging, te verwachten zijn. Dit wil niet zeggen, dat de technische behoeften de enige prikkel vormen voor uitvindingen, vernieuwingen, ontwikkelingen enz. Hoe dit ook zij, er is behoefte aan meer werk op dit gebied.

De Amerikaanse situatie; verschil met Nederland

Hiermee komen we op de andere reden voor meer belangstelling voor nieuwe research-intensieve ondernemingen, namelijk de verschijnselen op dit gebied in de Verenigde Staten. Hoewel in dat land door de enorme uitbreiding van de geïnstitutionaliseerde research de betekenis van individuele onderzoekers relatief is verminderd, leveren zij nog steeds een belangrijke bijdrage aan nieuwe uitvindingen. Het is in dat land niet ongewoon, dat wetenschappelijke onderzoekers hun betrekking opgeven om zich geheel te wijden aan de uitwerking van een idee of de oplossing van een probleem, welke tot uitvindingen kunnen leiden. Verschillende belangrijke — zelfs enige thans zeer grote — ondernemingen zijn uit zgn. „garage”-bedrijfjes ontstaan. Het is een gevolg van de zgn. „spinn-off” door Dr. Van der Haas beschreven in een recente interessante studie over de kleinere industriële onderneming in de Verenigde Staten². Dit is het verschijnsel van de oprichting van kleine bedrijven door afgestudeerde leden van de staf van een universiteit en door employés van ondernemingen, die er de voorkeur aan geven zelf hun ideeën uit te werken en een produkt te vervaardigen, dan om een verzekerde positie in een grote organisatie te behouden.

Na kennisneming van de vele geslaagde en soms zeer

¹ In een rede, gehouden in Detroit op 14 januari jl.

² Dr. Ir. Hans van der Haas: „Dynamiek van de kleinere industriële onderneming in Amerika”, Leiden 1970, blz. 33/34.

geslaagde gevallen, komt de vanzelfsprekende vraag op of iets dergelijks ook in ons land te bereiken is. Immers, de sterke uitbreiding van het wetenschappelijk onderwijs in ons land en de aanwezigheid van universiteiten en hogescholen zijn belangrijke voorwaarden voor dergelijke mogelijkheden, ook in Europa. Van der Haas heeft op deze mogelijkheden gewezen voor Delft, Twente en Eindhoven³. Zelf hebben wij een jaar geleden dit idee besproken in een rede in Maastricht⁴, toen deze stad nog kans maakte op de vestiging van een Europees technologisch instituut dat, wat de wetenschappelijke staf betreft, internationaal zou worden. In deze gedachtengang denkende zou een op het eerste gezicht ideale vestiging van sterk op research en ontwikkeling gebaseerde kleine ondernemingen kunnen geschieden in een plaats gelegen tussen Amsterdam, Leiden, Delft, Rotterdam en Utrecht. Dit technologisch centrum zou dan niet meer dan 25 à 35 km van zes wetenschappelijke instellingen afliggen. Daarmede zouden de vestigingsvoorwaarden vervuld zijn, zoals die van dergelijke centra rondom enkele grote steden in de Verenigde Staten, waar bekende wetenschappelijke instellingen zijn gevestigd.

Evenwel, zo eenvoudig ligt dit probleem niet. Bij een vluchtig onderzoek naar de redenen, waarom een dergelijke ontwikkeling in Amerika wel mogelijk is en voorspand in Nederland in veel mindere mate, raakt men verschillende aspecten van de technologische achterstand — in ruimere zin opgevat — van Europa. Het betreft hier niet alleen een probleem van achterstand in methoden en uitvoering van het besturen van ondernemingen (management). Weliswaar speelt dit element een zeer belangrijke rol voor de genoemde kleine Amerikaanse ondernemingen, maar ook andere factoren hebben tot de technologische voorsprong bijgedragen. Om enkele te noemen: de sterke concurrentie, de ondernemingsgeest, de grote mobiliteit van alle, ook wetenschappelijke werkers, de minder moeilijke toegang tot de markt van risicodragend kapitaal en — voor zover niet reeds in het voorafgaande besloten — het gunstiger industriële klimaat. Hoewel het niet doenlijk is op al deze factoren in te gaan, verdient één vooral te worden genoemd. Het betreft het gebrek aan entrepreneuriale instelling bij jonge technici en wetenschappelijke onderzoekers in Europa, een verschijnsel waarop dezer dagen de heer H. Reinoud, directeur-generaal van de PTT heeft gewezen⁵:

„Het trof mij als een bevestiging van mijn, bij herhaald verblijf in de Verenigde Staten, opgedane ervaring, dat de technici en vooral ook juist heel jonge technici in dit land veel meer 'ondernemersbloed' in zich dragen dan hun Europese collega's. De laatsten, ook in ons land, wenden zich na hun studie aan de hogeschool of-universiteit vaak veelal tot de grotere bedrijven voor hun carrière. In de Verenigde Staten heb ik daarentegen veel voorbeelden waargenomen van jonge afgestudeerden, die alleen of vaak met vrienden in een garage of schuur voor zichzelf aan de uitwerking van een technisch idee werken”.

Het genoemde verschijnsel staat o.i. óók in verband met de weinige waardering in ons land voor de ondernemer in het algemeen.

Nog op een ander verschil moet worden gewezen. Bij vergelijking tussen de uitvinder en toepasser, ook in het kleinbedrijf, in de Verenigde Staten en in Nederland moet in aanmerking worden genomen, dat een groot deel van nieuwe producten, methoden enz. in eerstgenoemd land aan het „Department of Defense” verkocht kan worden. Ook aan de constructie van de Apollo's, waarvoor 20.000 ondernemingen onderdelen enz. hebben geleverd, hebben vele kleine ondernemingen medegewerkt. Daarom was er

anti-Péchiney congres:

Zeeuwse babbelaars

Rotterdamse medische faculteit f 234 mln.

boven raming:

de belastingbetaler moet dat straks maar van de doktersrekening aftrekken

Billiton bij Shell:

goudmijntje?

400 Tilburgse werknemers:

van de familie moet je het maar hebben

repressieve tolerantie:

een hond aan een touw van vijftig meter

(ongecorrigeerd)

in die gevallen geen marketing-probleem, vaak een van de grootste moeilijkheden om een jonge onderneming van de grond te krijgen. Daarentegen hebben de desbetreffende kleine ondernemingen wél te kampen met management-problemen en later, als die bedrijfjes floreren en de leiding het te riskant vindt geheel afhankelijk te zijn van regerings-opdrachten, ook vaak met diversificatieproblemen.

Om bovengenoemde redenen — de opsomming is niet volledig — zijn in de Verenigde Staten de mogelijkheden van opkomst van nieuwe kleine ondernemingen groter dan in Europa. Mede door het ontbreken van overheidssteun aan particuliere ondernemingen is er in dat land echter een continu proces op grote schaal van opkomen en verdwijnen van ondernemingen aan de gang. Voor zover de werkgelegenheid daardoor vermindert, zorgt de grote mobiliteit van de mensen voor een gehele of gedeeltelijke compensatie.

Ook in Nederland

Het bovenstaande moet tevens worden gezien in het licht van enkele educatieve en andere overwegingen. Groei-ondernemingen, zoals die in Amerika rondom enkele grote steden worden gevonden, hebben zonder meer tweeërlei voordeel. Zij behoren tot de researchintensieve en „schone” industrieën. Verder stellen zij meestal meer geschoolde en academisch gevormde personen te werk dan niet-groei-ondernemingen. Om beide redenen zouden dergelijke ondernemingen voor ons land gewenst zijn. Wat de tweede reden betreft, de hoge en nog steeds stijgende uitgaven voor wetenschappelijk onderwijs beogen onder meer de opleiding van een groter aantal gekwalificeerde onderzoekers. Wanneer voor deze onderzoekers na het afstuderen er niet het werk is, waarvoor zij zijn opgeleid en waartoe zij bekwaam zijn, alleen omdat te veel van het bestaande meer stationaire industriële apparaat in stand wordt ge-

³ *Innovatie, industrie en opleiding, in „De raadgevend ingenieur” van maart 1970.*

⁴ *Tijdens een lunchbijeenkomst van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel op 16 april 1969.*

⁵ *In een toespraak bij de opening van het rekencentrum van Control Data Nederland op 14 april jl.*

WARMTE	TECHNIEK
BEUKERS	SCHIEDAM

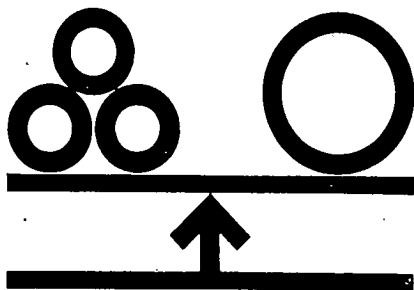
houden ten koste van het nieuwe, dan heeft dit o.a. tot gevolg, dat (a) hun denkkracht en werkvermogen onderbezet blijven, hetgeen in vele gevallen tot frustratie leidt (een verschijnsel, dat volgens onderzoeken in ons land is waar te nemen) en (b) dat hierdoor en mede door de hiermede verband houdende onvoldoende beloning het vertrek naar het buitenland van vaak de beste academici (de „brain drain“) in de hand wordt gewerkt, een verschijnsel dat met een nationaal kapitaalverlies is gelijk te stellen.

Hoewel de voorwaarden, die in de Verenigde Staten voor de oprichting van kleine industriële ondernemingen bestaan, voor ons land niet volledig zijn vervuld, zou toch onderzocht moeten worden op welke wijze een dergelijke ontwikkeling in Nederland gestimuleerd zou kunnen

worden. Het komt ons voor, dat in ons land wel enige mogelijkheden aanwezig zijn voor de oprichting van kleine op research en ontwikkeling gebaseerde ondernemingen. In elk geval is het opmerkelijk, dat van Amerikaanse zijde reeds belangstelling op dit gebied wordt getoond, vooral voor de gevallen waar alle voorwaarden vervuld zijn, behalve die van voldoende kapitaalvoorziening en goed management. In het industriële-structuurbeleid van de regering behoort daarom o.i. ook aan het onderhavige vraagstuk meer aandacht te worden gegeven⁶. Vaak blijft men nog te veel denken in traditionele termen en/of te veel waarde hechten aan historisch gewortelde ontwikkelingen. Daarentegen is er dringend behoefte aan het analyseren, begrijpen en het voorzien van veranderingen. Deze laatste moeten de basis vormen voor het nemen van beslissingen, die erop gericht moeten zijn, dat de ontwikkeling van de Nederlandse industrie, met het oog op de in het begin genoemde te verwachten verschuivingen in de economie, niet achterblijft bij hetgeen met de thans beschikbare kennis en middelen te bereiken valt.

v.d.V.

⁶ Weliswaar heeft dit probleem de aandacht, zoals blijkt uit het uitstekende werk verricht door TNO en andere instanties, maar bepaalde ideeën kunnen wegens gebrek aan financiële middelen en/of ondernemerschap niet van de grond komen.

Geld- en kapitaalmarkt

Liquiditeitsquote: de nieuwe doelvariabele?

In het jaarverslag van de Nederlandsche Bank (DNB) over 1969 komen evenals in voorgaande jaarverslagen enkele zinsneden voor over de hoogte van de nationale liquiditeitsquote. Hierbij rijzen twee vragen: wat is de liquiditeitsquote en hoe belangrijk is de hoogte ervan?

De liquiditeitsquote is het quotiënt van liquiditeitenmassa en nationaal inkomen. Het quotiënt derhalve van een bepaalde hoeveelheid liquiditeiten op een bepaald tijdstip en het nationale

inkomen, dat dient als indicator voor de omvang van de stroom economische transacties, in een bepaald tijdvak. DNB heeft dit begrip ietwat omgebouwd tot een liquiditeitsquote per kwartaalultimo. Hiertoe hanteert DNB een nationaal inkomen per kwartaal — gecorrigeerd voor seizoeninvloeden en voor belangrijke incidentele afwijkingen — op jaarbasis. De liquiditeitenmassa is voor iedere maandultimo beschikbaar, dus ook per kwartaalultimo. Door deling van kwartaalultimo-stand van liquiditeitenmassa door het berekende nationale inkomen ontstaat de liquiditeitsquote per kwartaalultimo.

Meer expliciet dan in voorgaande jaren is in het jaarverslag van DNB sprake van een bepaald beleid inzake de hoogte van de liquiditeitsquote. Zo wordt op blz. 25 gewag gemaakt van het streven in 1969 de quote met 1,5 punt te verlagen. Een streven, dat slechts voor 0,5 punt slaagde, omdat een aantal bronnen van liquiditeitscreatie de oorspronkelijke schattingen te boven ging: t.w. de inflatoire overheidsfinanciering, liquiditeitstoevoer uit het buitenland alsmede liquiditeitscreatie van de PCGD en liquiditeitscreatie in het lange bedrijf der banken.

Voor 1970 wordt wederom gestreefd naar een reductie van de quote met 1 à 1,5 punt, in verband waarmee de teugels van de kredietrestrictie voor het korte bedrijf der banken iets strakker zijn aangehaald. De ontwikkeling van de overheidsfinanciën en het nationale liquiditeitsoverschot of -tekort (waarvan DNB vooral de eerste factor niet in de hand heeft) zijn voor het uiteindelijke resultaat echter van doorslaggevend belang.

DNB baseert zich bij haar beleid inzake de liquiditeitsquote op de overweging, dat voor een ononderbroken kringloop van het nationale inkomen een zekere, minimale hoeveelheid primaire en secundaire liquiditeiten nodig is in verhouding tot het nationale inkomen. Deze minimum liquiditeitsquote is niet constant, de hoogte ervan varieert met betalingsgewoonten en betalingstechnieken; men neemt aan dat het minimum trendmatig daalt. Zo lang nu de feitelijke liquiditeitsquote boven de minimale ligt, vormt het verschil in de visie van DNB een potentiële inflatiebron. Het huidige beleid van DNB is erop gericht de feitelijke quote dicht bij de minimale te brengen, aldus dreigend inflatiegevaar de kop indrukkend.

Het beleid ten aanzien van de liquiditeitsquote berust op een drietal impliciete veronderstellingen¹.

1. De quote zoals deze thans berekend wordt is een goede indicator voor de liquiditeit van de economische subjecten;
2. De liquiditeit van de subjecten is in belangrijke mate bepalend voor de bestedingen van de subjecten;
3. De hoogte van de quote is beheersbaar.

De eerste veronderstelling omtrent de relevantie van de thans gehanteerde quote hangt, zoals zal blijken, nauw samen met de derde veronderstelling. Ten aanzien van de berekening kan men zich afvragen waarom wel het kwartaalniveau van het nationale inkomen voor seizoeninvloeden is gecorrigeerd en niet de liquiditeitsmassa. Als de behoefte aan liquiditeiten wordt bepaald door het nationale inkomen en het nationale inkomen een seizoenpatroon vertoont, dan is het aannemelijk dat het seizoenpatroon ook in de liquiditeitsbehoefte is te vinden. De fluctuaties in de liquiditeitsbehoefte zullen op hun beurt doorwerken in de grootte van de liquiditeitsmassa; bij het proces van geldcreatie gaat het initiatief immers vrijwel altijd uit van de liquiditeitsvrager.

Ook kan men zich afvragen of de liquiditeitsmassa wel alle liquiditeiten omvat. De liquiditeitsmassa omvat nu primaire liquiditeiten: charitaal en giraal geld, en secundaire liquiditeiten: vorderingen op het Rijk en de lagere overheid, termijndeposito's en daggelden, valutategoeden van ingezetenen bij geldscheppende instellingen en oneigenlijk spaargeld bij handelsbanken. Bij de secundaire liquiditeiten is het criterium: het op vrij korte termijn zonder veel kosten en zonder belangrijk koersverlies en masse kunnen worden omgezet in geld (of a pari in betaling kunnen worden gegeven ter voldoening van belastingschulden).

Men kan echter bij de secundaire liquiditeiten ook denken aan de dispositieruimte welke nog niet geheel opgenomen kredietlimites bieden. Kredietverlening in rekening-courant pleegt in Nederland immers in deze vorm te gaan, dat een cliënt met een bank overeenkomt tegen bepaalde condities tot een bepaald bedrag zijn rekening te mogen overtrekken (debet staan vanuit het gezichtspunt van de bank). Het cliëntenbestand als geheel pleegt van deze mogelijkheid slechts gedeeltelijk gebruik te maken, hetgeen overigens geheel in overeenstemming is

met de aard van het rekening-courant krediet. Over het niet-opgenomen bedrag kan echter op korte termijn en masse worden beschikt. Het ontbreken van de ongebruikte dispositieruimte in de liquiditeitsmassa heeft consequenties met betrekking tot de beheersbaarheid van de quote. De kredietrestrictie voor de korte kredietverlening door de banken wordt immers toegepast op de feitelijk door cliënten opgenomen bedragen. Gezien het bestaan van nog niet opgenomen kredietruimte (als slag in de lucht: van iedere f. 100 toegekende kredietfaciliteit is bijv. gemiddeld slechts f. 60 opgenomen) is de beheersbaarheid door de banken van het feitelijke uitstaande bedrag (debetstanden) niet zeer groot. Waar DNB van de bronnen van liquiditeitscreatie (Overheid, betalingsbalans, banken en PCGD) slechts met betrekking tot de banken bevoegdheden heeft, kan ook de beheersbaarheid van de totale liquiditeitscreatie en daarmee van de liquiditeitsquote door DNB niet zeer groot zijn.

Naast de dispositieruimte kan men ook denken aan de spaargelden op rekeningen met korte opzegtermijn. Onder secundaire liquiditeiten is opgenomen het zgn. oneigenlijke spaargeld bij handelsbanken. Oneigenlijk spaargeld is een door DNB bepaald gedeelte van alle spaartegoeden bij een instelling. Naarmate de omloopsnelheid hoger is wordt ook het gedeelte van de spaartegoeden dat DNB oneigenlijk noemt groter². Tegen de scheiding van eigenlijk en oneigenlijk spaargeld zijn op zichzelf de nodige bedenkingen in te brengen³. Waar het hier om gaat is, dat het begrip oneigenlijk spaargeld niet per se het begrip secundaire liquiditeit behoeft te dekken. Bovendien is niet duidelijk waarom hier alleen het spaargeld bij handelsbanken wordt opgevoerd. In principe vallen alle direct opvraagbare tegoeden op spaarrekeningen onder de definitie, ongeacht de instelling waarbij deze tegoeden worden aangehouden. Ook instellingen, die door DNB niet als geldscheppend worden beschouwd, zullen door de centrale bank gesteund moeten worden indien zij met opvragingen „en masse” geconfronteerd worden.

Zolang in de liquiditeitsmassa niet alle grootheden die voor de subjecten een liquiditeit kunnen vormen zijn opgenomen, kan de liquiditeitsquote niet als goede indicator voor de liquiditeitspositie van de economische subjecten gelden. Maar zelfs als in de liquiditeitsmassa alle van belang zijnde

grootheden zijn opgenomen, schuilt er nog een addertje onder het gras. In de liquiditeitsquote zijn nl. alle soorten liquiditeiten, ongeacht de mate van liquiditeit, *gesommeerd* opgenomen. Verschuivingen binnen de liquiditeitsmassa, welke wel degelijk „het gevoel van liquide zijn van de economische subjecten” kunnen beïnvloeden, zullen niet in de liquiditeitsquote tot uitdrukking komen.

Blijft nog de tweede veronderstelling volgens welke de liquiditeitspositie bepalend is voor de bestedingen. Hier stuit men op het nog onopgeloste probleem van de transmissiekanalen van monetaire naar reële sfeer. Zolang de transmissiekanalen niet bekend zijn, is ook het probleem van de causaliteit nog onopgelost. Loopt het verband primair van economische transacties naar liquiditeit of omgekeerd, of is er sprake van beïnvloeding over en weer? Hebben wijzigingen in de hoogte van de liquiditeitsquote ten gevolge van wijzigingen in de liquiditeitsvoorkeur dezelfde consequenties als overige wijzigingen in de quote? Zo nee, zijn deze wijzigingen te scheiden? In het verlengde hiervan ligt de vraag: is het geen illusie te menen dat men de hoogte van de minimale liquiditeitsquote kan bepalen?

Betekent het opwerpen van al deze vragen nu dat de liquiditeitsquote een nietszeggend ding is? Zeker niet; als economische indicator is zij in samenhang met andere grootheden zeker bruikbaar. Als doelvariabele dient zij door het nog onvoldoende bekend zijn van het effect van manipulatie van de quote op bijv. werkgelegenheid, prijsniveau en economische groei met de nodige voorzichtigheid te worden gehanteerd.

J. C. Pranger

¹ Zie ook Dr. C. K. F. Nieuwenburg: Milton Friedman en de monetaire politiek in „Economisch Kwartaaloverzicht AMRO Bank”, juni 1970.

² Het eigenlijk spaargeld wordt gesteld:
— op 100% van de spaartegoeden bij een omloopsnelheid van 0,50 of minder;
— op 98% van de spaartegoeden bij een omloopsnelheid van 0,51 tot en met 0,53;
— en zo vervolgens op 2% minder voor iedere volgende stijging van de omloopsnelheid met 0,03.

³ Zie Drs. N. J. Bouma: De fictie van eigenlijke en oneigenlijke spaargelden; in „Bank- en Effectenbedrijf”, september 1969.

Indrukken uit Noord-Amerika

II. Urban crisis

De eerste twee maanden van mijn verblijf in de Verenigde Staten heb ik doorgebracht in vier grote steden: Washington, Baltimore, Philadelphia en New York. In al deze steden kan men zonder overdrijving spreken van een „urban crisis”. Ik geloof, dat ik dit het beste kan omschrijven als een explosieve situatie als gevolg van grote tegenstellingen, die op zijn minst niet duidelijk een neiging tot vermindering vertonen en soms — voor zover ik dit in zo'n korte tijd kan nagaan — eerder nog verergeren. Wie een goed geschreven en goed gedocumenteerd boek over deze problemen wil bestuderen, raad ik lezing aan van *Building the American city*, een rapport uitgebracht door de „National Commission on urban affairs” onder voorzitterschap van de bij economen welbekende senator Paul H. Douglas.

De samenvatting van dit rapport van meer dan 500 bladzijden is zo bondig en zo goed dat ik er de voorkeur aan geef de tekst onverkort weer te geven:

The anger of the slums is that of people disinherited from our society.

From a cottonfield in the South, big cities look like the only chance left to the rural poor, but city slums become prisons for the disinherited when they arrive.

Our big cities are hard up, costs of local government are skyrocketing, and representation for the poor in slums is almost nonexistent.

Coping with metropolitan area problems is incredibly complex because of the proliferation of local governments, all with differing viewpoints, within those areas.

Those most likely to live in substandard housing are the poor nonwhites who have big families and are renters. But they are not alone, a third of our affluent Nation cannot afford adequate, nonsubsidized housing today, despite great gains in our housing stock.

Segregation has been a complex problem nagging at America for years. Foot dragging at all levels has not helped. The problem remains critical.

Over the years accomplishments in subsidized housing are extremely inadequate. The Nation in 30 years of public housing built fewer units than Congress, back in 1949, said were needed in the immediate next 6 years.

Housing costs can be reduced if none of the many avenues for savings is dis-

missed as inconsequential. Add them all up and they promise to be substantial. Escalation of land prices adds an ever bigger increment in the price of housing, and further explains the squeeze on low-income families seeking decent housing. Zoning was intended to control land development, but fiscal considerations often distort it, leading to economic and racial exclusion.

Orderly urban growth can be the result of a political commitment on land-use decisions, who makes them and how they are made, plus the will to spend money on cities.

Building code jurisdictions are thousands of little kingdoms, each having its own way: What goes in one town won't go in another — and for no good reason.

Many places have no housing code. Those that do often do not enforce them properly. We need a new generation of housing codes embracing higher standards and tied in with environmental standards.

To free the building industry, product manufacturers, planners and the public from a hopeless maze of restrictions, we must develop a new system for codes and standards.

No broad attack on housing problems can ignore the sticky, myth-ridden issue of restrictive practices. Needed: More labor efficiency coupled with job security.

Cost-benefit ratios of the programs we suggest are mere bickering in light of our need for a real political commitment to solve our problems.

Perhaps the characteristic phenomenon of American politics in the 1960's will someday be seen as the emergence of the city as a political issue.

To do something about the urban crisis, as political commitment grows, we can start getting the rules changed: Revenue sharing, property tax modernization, Federal income tax revision. Tax incentives are not an efficient means to solve slum problems.

The Commission believes in a larger role for the cities. We must improve local governments and then give them more money and more authority.

The States are close enough to the people and yet enough removed from petty parochial interests to become major constructive forces in dealing with urban problems.

The solutions we call for are a tall order, but they are in proportion to the enormity of the problems of our urban areas.

Natuurlijk is het beeld gevarieerd.

Een volgende keer wil ik iets meer op de problemen van deze steden afzonderlijk ingaan. Nu wil ik trachten het proces dat leidt tot het stedelijke verval te beschrijven en de redenen aan te geven, waarom dit verval in dit land zulke ernstige vormen dreigt aan te nemen.

Bestuurlijke chaos

In Nederland kennen we ook de problemen van de grote steden. Ze vallen echter in het niet vergeleken bij de onoplosbare puzzels waarvoor de stede-

lijke overheid in Amerika staat.

Volgens mij is deze toestand inherent aan het Amerikaanse bestuursstelsel, dat bewust is gebaseerd op een zo groot mogelijke decentralisatie met zoveel mogelijk zelfbestuur voor vaak uiterst kleine eenheden. Men staat wantrouwend tegenover iedere overheid en wil daarom het bestuur in kleine kring in eigen handen houden. Vele bestuursfuncties hebben hun eigen districten, zoals bijv. de schooldistricten. Bij dit zelfbestuur behoort een eigen financiële verantwoordelijkheid. Zoals ieder individu op zijn eigen benen moet staan, dient ook iedere lokale eenheid voor eigen financiers te zorgen. De lokaliteit of functionele overheidsinstantie (ik denk hierbij bijvoorbeeld aan de Portauthorities) die „het goed doen” worden beschouwd als succesrijke bedrijven. Terwijl een wakend oog wordt gehouden op monopolievorming in het bedrijfsleven, zijn de overheidsmonopolies of door lokale besturen gehanteerde „restrictive business practices” vrijwel onaantastbaar.

Men krijgt voorts de indruk, dat velen de federale hulp, die duidelijk een tendentie tot toenemen vertoont, nog als een soort liefdadigheid beschouwen.

Dit institutionele kader werkt destabiliserend en leidt tot een onjuist gebruik van de schaarse hulpbronnen. Terwijl het bedrijfsleven door concurrentie deze hulpbronnen waarschijnlijk redelijk gebruikt en ook in staat wordt gesteld zich zo efficiënt mogelijk te organiseren, is de overheid een onoverzichtelijke warwinkel, waardoor de toepassing van maatstaven om tot een verantwoorde besteding van de overheidsgelden te komen onmogelijk is. Een cijfer ter illustratie: De 228 SMSA's (Standard Metropolitan Statistical Areas) in de Verenigde Staten (statistisch gedefinieerde agglomeraties) bestaan uit 20.745 lokale overheden, een gemiddelde van 91 per SMSA! De SMSA van Philadelphia (bijna 5 mln. inwoners) omvat 871 van deze overheden.

Destabilisatie

Wanneer in deze situatie een evenwicht is verbroken ontbreken de krachten om het evenwicht te herstellen. Waar het proces van verval van de steden is begonnen is moeilijk te zeggen. Ik neem aan, dat vooral de auto het proces heeft aangewakkerd. De auto maakte het buiten wonen op flinke afstand van elkaar en van het werk mogelijk. De stad verloor zijn ver-

„...een explosieve situatie als gevolg van grote tegenstellingen...“ (foto A.P., fotocliché welwillend afgestaan door de NRC)

mogende inwoners en daarmee belastingmiddelen. Aanvankelijk welvarende wijken gingen snel achteruit. Uit binnen- en buitenland stroomden minder welvarende immigranten de stad binnen. De uitgaven van de stad voor zaken als sociale bijstand, verkeer en onderwijs werden groter. De achteruitgang van de voorzieningen, de congestie en de onveiligheid leidden tot het vertrek van veel bedrijven uit de stad, waardoor de belastingmiddelen verder werden aangetast. De buitenwijken worden „self-supporting” wat de verzorging betreft en consolideren deze situatie door zoneringsvoorschriften, die de vestiging van armere bevolkingsgroepen vrijwel onmogelijk maken. De lokale autoriteiten kunnen namelijk regels stellen met betrekking tot het grondgebruik. De grote steden proberen in de centra de dichtheid zoveel mogelijk op te voeren om de belastingopbrengsten te vergroten. De buitenwijken met zelfbestuur streven naar een

geringe dichtheid om de lagere-inkomensgroepen uit deze wijken te weren. Vrij algemeen is de regel één woning per acre (ca. 4.000 m²). De buitenwijken trekken voorts met succes schonere en technologisch geavanceerde industrieën aan om de belastingopbrengsten te vergroten. In de stad blijven vaak fossiele, noodlijdende industrieën over met dalende werkgelegenheid, zoals de kledingindustrie in New York en Philadelphia. De werkloosheidspercentages in de stadscentra zijn dan ook veel hoger dan in de buitenwijken.

De financiële zelfstandigheid leidt tot vreemde situaties. Met trots liet men mij een bibliotheek zien van een lagere school in een buitenwijk van Washington. Tezelfdertijd staan de openbare scholen in Philadelphia voor een faillissement. De stad New York heeft een enorm begrotingstekort (\$ 600 mln.), waardoor veel hoogstnoodzakelijk onderhoud zelfs achter-

wège blijft. Als je door de straten rijdt, moet je geweldig oppassen om niet in enorme gaten terecht te komen. De „Port of New York Authority” beschikt over eigen financiële middelen, o.a. uit de opbrengsten van havens, vliegvelden en tol van de oeververbindingen over of onder de Hudson en is daardoor in staat een investeringsprogramma van \$ 300 mln. per jaar uit te voeren in projecten, die tot haar competentie behoren en waarvan een kostendekkende exploitatie kan worden verwacht.

Het autoverkeer en de wegebouw vormen eigenlijk ook een dergelijk zichzelf financierend instituut, althans landelijk. De federale belastingopbrengsten van auto's en benzine mogen volgens de wet uitsluitend voor wegebouw worden gebruikt (per jaar nu \$ 17 mrd.). Evenals in Nederland is het openbaar vervoer noodlijdend en vullen de steden het tekort aan.

Het beeld is somber en de meeste

Amerikanen zijn zich dit bewust. De stereotiepe en niet alleen door beleefdheid ingegeven reactie op mijn bezoek is dan ook „Wat komt u hier doen? We hebben veel van u te leren, u niet van ons”. Er is echter duidelijk sprake van een heroriëntatie en ik zou de lezers van *ESB* een eenzijdig beeld geven, indien ik niet het vele constructieve werk vermeldde.

Heroriëntatie en reconstructie

Vele Amerikanen zijn zich ervan bewust dat drastische maatregelen nodig zijn. Er wordt veel onderzoek verricht om meer inzicht in de ingewikkelde stedelijke samenleving te verkrijgen. „Urban economics” is in snel tempo een belangrijke tak van wetenschap geworden.

In de steden worden ondanks alle moeilijkheden programma's uitgevoerd, die de rehabilitatie van de binnenstad beogen. Dit neemt hoofdzakelijk twee vormen aan. In de eerste plaats wordt gewerkt aan de versterking van het stadscentrum als zakelijk centrum. Meer dan vroeger wordt hierbij echter aandacht besteed aan de vormgeving. De nieuwe „centers” zijn aantrekkelijk, zoals „Charles center” in Baltimore en „Government center” in Boston. In de tweede plaats worden oude vervallen wijken als woonwijken gereconstrueerd. Zo wordt in Philadelphia met veel zorg het oudste gedeelte van de stad gerestaureerd. De „urban redevelopment” neemt een vooraanstaande plaats in de stedelijke programma's in.

Het is duidelijk, dat dit alleen met steun van de federale overheid mogelijk is. De tragiek van het ogenblik voor de steden is, dat door de oorlog in Vietnam de financiële middelen voor voldoende federale steun ontbreken.

De auto is ontlusterd. Niet de congestie maar de zorg voor het milieu is hier van doorslaggevende betekenis. Op 21 april was het „Earthday”, een dag gewijd aan de zorg voor het milieu. Het hoogtepunt was wel het „autovrij” maken van de drukste straten van New York. In verschillende staten zijn reeds voorschriften tot beperking van stedelijke uitlaatgassen van kracht. De steden aanvaarden ook niet meer het lukraak aanleggen van autowegen. De burgers die hierdoor vaak zeer gedupeerd zijn plegen met succes verzet. Het noopt de „highway planners” tot een zorgvuldiger afweging van belangen.

Mede hierdoor staat het openbaar vervoer steeds meer in de belangstelling. De federale regering geeft, zij

het nog bescheiden, steun aan investeringsprogramma's voor openbaar vervoer. Er wordt door bedrijven en op universiteiten geëxperimenteerd met nieuwe systemen. Nieuwe lijnen worden of zijn aangelegd. Heel snel en modern is bijvoorbeeld de door de Port Authority van Philadelphia aangelegde lijn van Lindenwold naar Philadelphia (ca. 20 km in 20 minuten).

De restrictieve zonering wordt aan-gevallen. Er zijn reeds gerechtelijke uitspraken, die deze zonering ongrondwettig verklaren.

Ook de gedachte om af te zien van eindeloze uitbreiding van bestaande steden begint veld te winnen. Ik bezocht „Columbia”, een nieuwe stad, gelegen tussen Baltimore en Washington, die door een particulier bedrijf, de „Rouse company” tot ontwikkeling wordt gebracht.

Er zijn veel ideeën en initiatieven. Voorwaarde voor succes is echter bestuurlijke reorganisatie en herziening van de financiële regelingen, waardoor meer middelen daar ter beschikking komen, waar ze werkelijk nodig zijn.

Philadelphia, april 1970
Drs. E. D. J. Kruijtbosch

Prognotities

Een toekomst met knelpunten

De wereldbevolking groeit. De hoeveelheid natuurlijke hulpbronnen is echter beperkt, hoewel wetenschap en techniek ons in staat stellen om nog niet eerder aangeboorde hulpbronnen te exploiteren en de reeds bekende efficiënter te gebruiken. Naarmate de bevolking toeneemt wordt de verhouding tussen de hoeveelheid beschikbare hulpbronnen en de bevolkingsomvang onvermijdelijk een steeds klemmender vraagstuk. Reeds nu zijn in een aantal gebieden de problemen van een relatieve overbevolking c.q. van tekort-

schietende voorzieningen waarneembaar. Het gaat hier met name om de voorziening met voedsel, frisse lucht, schoon water, ruimte, grondstoffen en andere materialen.

In een recent rapport van de Amerikaanse National Academy of Sciences wordt diep ingegaan op de hier bedoelde relatie tussen mens en omgeving, het kernprobleem van de ecologie¹. Het gaat om de fundamentele vraag of de mensheid in staat zal zijn ernstige verstoringen van het dynamisch evenwicht met de omgeving te voorkomen. Hiervoor wordt vër vooruit gekeken, zelfs tot over de magische grens van het jaar 2000 heen. Dit heeft de samenstellers van het rapport echter niet in verleiding gebracht hun fantasie te laten gaan; het rapport blijft voortdurend een realistische toon behouden. De Commissie, die dit rapport voorbereidde, is er zich duidelijk van bewust geweest, dat het hier niet om eenvoudige vraagstukken gaat. Terecht wordt in de inleiding echter gesteld, dat dit geen reden mag zijn om er niet aan te beginnen. Als men alle ondoorzichtige en niet direct onoplosbare problemen laat liggen, worden de werkelijke belangrijke zaken nooit aangepakt. Het is noodzakelijk om nu reeds de aanval in te zetten, om ééns de oplossing van deze problemen mogelijk te maken.

Bij de voorbereiding van dit rapport heeft men zich met name afgevraagd welke natuurlijke hulpbronnen van strategisch belang zijn voor het welzijn, nu én in de toekomst, en wat voor substitutiemogelijkheden en technologische verbeteringen hierop van invloed kunnen zijn. Voorts wat voor beperkingen er aan de bevolkingsgroei en de produktie van goederen worden gesteld bij de beperkte omvang van de beschikbare middelen. Het rapport staat geheel in het teken van de relatieve schaarste van de beschikbare hulpbronnen. Geen moment wordt er getheoretiseerd over tegenstellingen tussen welzijn en welvaart, waaraan in Nederland zulke eindeloze discussies worden gewijd. Men is kennelijk over het stadium heen, dat over definities wordt getwist. Er wordt geconstateerd dat, gemeten aan de huidige (Amerikaanse) normen, tweederde van de wereldbevolking slecht gevoed, slecht gehuisvest en

¹ *Resources and Man — Committee on Resources and Man. National Academy of Sciences — National Research Council. Freeman & Company. San Francisco 1969.*

slecht gekleed is. Hieraan kan zeker wel wat worden gedaan door een beter gebruik van de bestaande hulpbronnen. Desondanks zal er een aantal moeilijk op te lossen problemen overblijven. De kwaliteit van het bestaan, hier kortweg omschreven als de mogelijkheid van het maken van keuzes en als de vrijheid van handelen, wordt op drie manieren bedreigd:

1. door de schadelijke gevolgen van lucht- en waterverontreiniging;
2. door de toenemende frequentie van onvermijdelijke, maar ongewenste menselijke contacten in dichtbevolkte gebieden;
3. door de onvermijdelijke toeneming van regulere (overheids)maatregelen als gevolg van het grotere gebruik van en de concurrentie om de beschikbare hulpbronnen, de ruimte, recreatiemogelijkheden, transportvoorzieningen, woonvoorzieningen en onderwijs.

De mens speelt een strategische rol in de beschouwing over het dynamische evenwicht. Hij is tezelfdertijd de belangrijkste hulpbron en de ernstigste bedreiging van zijn milieu. De technische vooruitgang, een produkt van menselijk vernuft, moet worden afgewogen tegen de kosten die erdoor worden veroorzaakt. Enerzijds biedt de technische vooruitgang de mogelijkheid om nieuwe hulpbronnen te benutten of efficiënter te gebruiken. Anderzijds legt de technische vooruitgang beslag op schaarse middelen en brengt zij grote hoeveelheden afvalstoffen voort. De technische vooruitgang biedt de mogelijkheid om de natuur te bedwingen, maar ook om het natuurlijk evenwicht te verstoren.

In het rapport wordt grote aandacht besteed aan de gevolgen van de bevolkingsgroei. In 2000 zal de wereldbevolking ongeveer verdubbeld zijn. Dit betekent dat er vóór die tijd evenveel nieuwe stedelijke voorzieningen moeten worden gecreëerd als er nu reeds zijn, en zelfs meer als men de achterstand in een aantal gebieden incalculeert. Als men zich de omvang van deze ontwikkelingen bewust wordt, moet men wel inzien dat hiervoor een andere aanpak dan de huidige vereist is, en dat we niet kunnen volstaan met de problemen op ons af te laten komen. Bovendien zullen er voedselproblemen rijzen. Weliswaar zal met de uiterste krachtsinspanning de produktie van voedsel op het land verviervoudigd en in de zee verdubbeld kunnen worden tegen het einde van deze eeuw, maar het is de vraag of deze prestatie inder-

daad geleverd zal worden. Als de bevolkingsgroei blijft doorgaan in het huidige tempo zullen er in 2075 ca. 30 miljard mensen zijn. En dit betekent dat we op de rand van de hongersnood zullen leven. Als de bevolkingsgroei wat afneemt, zoals wel wordt verwacht, zitten we in 2050 tegen een plafond van 10 miljard en dat is nog steeds geen comfortabele situatie. De Commissie is van mening, dat de wereldbevolking eigenlijk nog wat zou moeten inkrimpen om iedereen behoorlijke levensomstandigheden te kunnen garanderen. Dit betekent naar haar mening, dat geboortenbeperking onvermijdelijk is en dat uiteindelijk de gemiddelde menselijke nakomelingen een echtpaar mag hebben. Dit is krasse taal, zeker voor Amerikaanse begrippen.

De Commissie gaat voorts diep in op de voorziening met brandstoffen, metalen, bouwmaterialen, chemische produkten en dergelijke. Tegen het einde van deze eeuw worden er tekorten voorzien van kwik, tin, wolfram en helium. Er zullen nieuwe methodes gevonden moeten worden om moeilijk te ontginnen ertsen te winnen, om afvalstoffen kwijt te raken e.d. Het zal noodzakelijk zijn om een aantal materialen die schaars zijn steeds opnieuw te gebruiken, wat betekent dat er andere eisen aan de produkten moeten worden gesteld. Auto's zullen bijv. anders geconstrueerd moeten worden om de bruikbare grondstoffen er weer makkelijk uit te kunnen halen. Bovendien zal het gebruik van koper in auto's moeten worden verminderd van 1,4% tot 0,4% van het totale gewicht.

In het laatste hoofdstuk van het boek wordt zeer uitgebreid ingegaan op de te voorziene vraag naar en het aanbod van energie. Over 50 jaar zullen de exploitabele aardolie- en aardgasreserves zijn uitgeput. Het is mogelijk dat door de exploratie van zogenaamde „tar sands” en „oil shales” de produktie van vloeibare brandstoffen nog 50 jaar extra kan worden gerekt, maar dat is nog niet met zekerheid te zeggen. Eigenaardig genoeg wordt verwacht, dat we nog twee of drie eeuwen kolen zullen blijven gebruiken. Dit biedt weer even hoop voor de kolenhandel. Als men deze prognose ziet, vraagt men zich af of de kolenmijnen nog eens opnieuw in gebruik zullen worden genomen. Overigens is aan de overzijde van de oceaan van vermindering van de kolenproduktie inderdaad nog geen sprake. Gezien de krappe voorraad vloeibare brandstoffen, beveelt de Com-

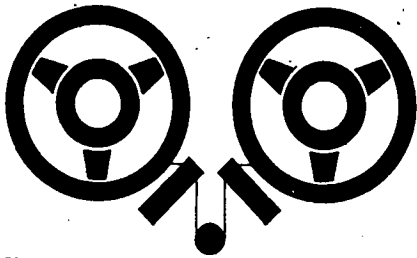
missie aan deze niet meer te gebruiken voor het opwekken van elektriciteit, voor verwarmingsdoeleinden e.d., maar ze te reserveren voor de petrochemische sector, voor de produktie van synthetische polymeren en wanneer er beslist vloeibare brandstoffen vereist zijn.

Hoewel er nog andere energiebronnen zijn, zoals waterkracht, getijstromen, geothermische energie (geisers, e.d.) en zonne-energie zullen we toch voornamelijk afhankelijk zijn van minerale brandstoffen en kernenergie. Kernenergie zal echter pas werkelijk de moeite waard worden als er kweekreactoren zijn ontwikkeld. Volgens de beschikbare inzichten is het weliswaar ook mogelijk om evenveel energie uit stromend water te verkrijgen als uit de beschikbare hoeveelheid vloeibare brandstoffen, maar het grote nadeel is, dat stromend water zeer ongelijk over de wereld is verdeeld.

In tegenstelling tot de gebruikelijke verwachtingen ziet de Commissie niet veel in de zgn. rijkdommen van de zee. De hoeveelheid eetbare zeeprodukten is beperkt, weliswaar proteïnerijk maar caloriearm, en de hoeveelheid minerale reserves in de zee is waarschijnlijk niet groot. Het gunstigste zijn nog de zgn. continentale plateaus, zoals in de Noordzee bijvoorbeeld. Desondanks is het mogelijk om meer voedsel uit de zee te winnen dan momenteel geschiedt. Naast de landbouw hecht men dan ook wel enig belang aan de zogenaamde „zeebouw”, een bewuste exploitatie van de zee.

Uit de verrichte studies komen talloze knelpunten in de toekomstige ontwikkeling naar voren. Men vraagt zich echter af of de wereldbevolking wel zover zal groeien, dat de grens van de mogelijkheden is bereikt. Studies betreffende de dierenwereld suggereren dat de bevolkingsgroei eerder zal afnemen. De toenemende bevolkingsconcentraties, de onvermijdelijk groeiende maatschappelijke druk en overheidsinvloed die hiermee gepaard gaan, zullen waarschijnlijk eerder een remmende invloed uitoefenen. De huidige stedelijke problemen zijn een voorbode van wat ons nog op veel grotere schaal te wachten staat. De vooruitzichten zijn niet bijzonder hoopgevend. De strekking van dit rapport wordt dan ook waarschijnlijk het best weergegeven door een citaat van James Cabell: „The optimist proclaims that we live in the best of all possible worlds; and the pessimist fears this is true”.

Dr. P. Ressaar

Bedrijfs- economische notities

Direct costing is barbaars

Tegen hardnekkig verweer van bedrijfs-

economen, accountants en boekhouders in heeft de term „direct costing” zich een grote plaats in het bedrijfsleven veroverd. Het is een barbaarse term, resultaat van de opstand van de horden der managers tegen de geestelijke overheersing door de boekhouders. In plaats van de managers, de doorzichtige kosteninformatie te geven welke die willen hebben om hun eigen inzicht te vormen, hebben de administrateurs zich aangewend de kosteninformatie zó ondoorzichtig te maken, dat een manager daaraan geen touw meer kan vastknopen.

Vanuit managers' gezichtspunt is de term bewust barbaars. Zij drukt een afkeer uit van een kronkelige kosten-

rekening, en een voorkeur voor: terug naar de natuur. Terug naar de oorspronkelijke kosten, naar soort (*in natura*), plaats en tijd waar de manager de kosten maakt en beïnvloeden moet.

Naar de letter betekent de Amerikaanse term „direct costing” niets anders dan „rechtstreekse kostenrekening”. Dat betreft dan alle kosten, ongeacht of zij vast dan wel variabel zijn. Maar zodra de manager naar de originele kosten ziet, ziet hij ook het verschil in karakter, in gedrag van de kostensoorten in natura. Dan dringt zich het onderscheid op tussen vaste en variabele kosten. De econoom is geneigd uit die school van „rechtstreektheid” in het bijzonder het onderscheid

GEMEENTELIJKE DIENST VOLKSHUISVESTING AMSTERDAM

De Gemeentelijke Dienst Volkshuisvesting te Amsterdam zoekt een

HOOFD van de SOCIAAL-ECONOMISCHE HOOFDAFDELING

Zijn taak bestaat uit het geven van dagelijkse leiding aan de hoofdafdeling, welke is belast met:

- wetenschappelijk onderzoek op het gebied van de volkshuisvesting;
- het beheer van de woningkartotheek van Amsterdam;
- de zorg voor sanering en onbewoonbaarverklaring.

Deze functionaris maakt deel uit van de staf (bestaande uit de directie en de hoofden van de overige hoofdafdelingen) van de Dienst, die in grote lijnen is belast met de zorg voor de productie, de distributie en de exploitatie van woonruimte in Amsterdam.

Uit hoofde van zijn functie is hij nauw betrokken bij het gemeentelijke beleid op het gebied van de stadsvernieuwing.

Gegadigden moeten beschikken over:

- een voltooide academische opleiding;
- ervaring op onderzoekgebied, bij voorkeur op het terrein van de volkshuisvesting of de ruimtelijke ordening;
- uitstekende leidinggevende eigenschappen.

Het salaris ligt tussen f 26.508,— en f 40.452,— per jaar.

De vakantietoelage bedraagt 6 procent.

Op het salaris wordt pensioenpremie ingehouden, terwijl de A.O.W./A.W.W.-premie voor rekening van de Gemeente komt.

Een psychologisch onderzoek vormt een onderdeel van de selectie.

Volledige sollicitaties onder nr. S 366/3 te zenden aan de Directeur van de Dienst der Gemeentelijke Personeelsvoorziening, Jan Luijkenstraat 94 te Amsterdam-Oud Zuid.

tussen vaste en variabele kosten als het belangrijkste van „direct costing” aan te merken, want dat spreekt hem aan als een bepaalde kostensamenhang.

De tegenstelling tussen „direct costing” in het vaandel van managers en „absorption costing” in het vaandel van administratieve kringen was dus met een zekere persoonlijke animositeit beladen.

Het laat een manager koud, als de administratie voor het opmaken van balansen, winst- en verliesrekeningen, en resultatenrekeningen per produkt „absorption costing” toepast. Dus de kostenaccumulatie per kostendrager. Voor die doeleinden kan dat de goede methode zijn. Dezelfde opzet is ook bruikbaar voor kostprijsbegroting voor prijsstellingsdoeleinden. Wat de mana-

gers echter de administratie verweten, was dat zij in gebreke bleef hun de prompte rechtstreekse kosteninformatie te geven. Dat deed zij gebrekkig, onduidelijk, verward, te laat enz. Zij was te blind voor het feit, dat die andere dimensie van de kosten voor managers van het hoogste belang was; zij werd ook vaak verdacht van tegenzin om de managers te wijs te maken. Het dia-

Het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf (E.I.M.) is een landelijke instelling voor wetenschappelijk onderzoek m.b.t. kleine en middelgrote ondernemingen.

De steeds groeiende belangstelling voor deze onderzoeken maakt het noodzakelijk de wetenschappelijke staf uit te breiden met enkele

WETENSCHAPPELIJKE MEDEWERKERS

Taak

Hun taak zal bestaan uit het voorbereiden en uitvoeren van onderzoeken m.b.t. vraagstukken welke voortvloeien uit de veranderingen in de samenleving en de gevolgen daarvan voor de verschillende geledingen binnen het midden- en kleinbedrijf.

Deze onderzoeken bewegen zich op verschillende terreinen t.w.

- a. bedrijfseconomisch gebied
- b. analyse van koopgedrag en consumentenpreferenties
- c. regionale problemen.

Vereisten

- Adequate opleiding bij voorkeur op academisch niveau
- Contactuele eigenschappen
- Redactionele aanleg
- Kritisch en analyserend vermogen.

Bij de beoordeling van sollicitaties zullen aan de hierboven vermelde vereisten meer waarde worden toegekend dan aan de leeftijd.

Het salaris zal worden vastgesteld in overeenstemming met opleiding, ervaring en leeftijd. Het bedraagt min. ca. f 16.000,— en max. ca. f 36.000,— bruto per jaar, excl. 6% vakantietoeslag.

Voor nadere inlichtingen of sollicitatie gelieve men zich te wenden tot de Secretaris der Directie, Neuhuyskade 94, Den Haag, tel. 070-245350.

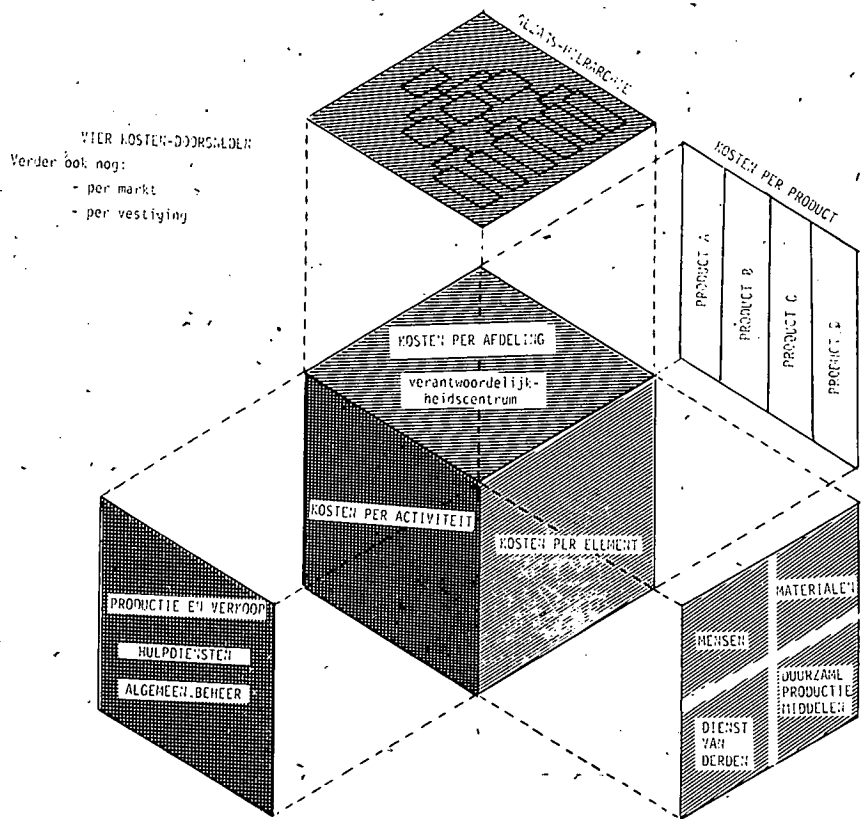
ECONOMISCH INSTITUUT
EIM voor het midden- en kleinbedrijf

gram illustreert hoeveel dimensies de kostenstructuur wel heeft; die kunnen elk van belang zijn voor uiteenlopende doeleinden.

Waar voldaan wordt aan de verlangens van managers naar direct costing, zijn de reacties zoals Slot in zijn boek¹ memoreerde: „Management was exceedingly pleased with the clarity of presentation” en „Why didn't we do this years before?”

De tegenstellingen worden langzamerhand wel overbrugd, in de praktijk en in de theorie. Het woord „direct costing” mag misschien barbaars en in elk geval dubbelzinnig en voor velerlei uitleg vatbaar zijn; het is nu aanvaard en is op weg naar canonisatie. Vooraanstaande auteurs op bedrijfseconomisch gebied zoals Gordon Shillinglaw, Charles T. Horngren en Robert N. Anthony erkennen in hun standaardwerken over Cost-Accountancy

¹ Dr. R. Slot: „Kostenvariabiliteit en variabele-kostenrekening (Direct Costing)”, Stenfert Kroese, Leiden 1962.

een
VOLMAC
praktijk-
geval

Een verzekeringsmaatschappij

breidt voortdurend haar dienstenpakket uit.
Van de daarbij onontbeerlijke efficiency

vormt **automatisering** het middelpunt.

Voor de vereiste computer-know-how roept men de hulp in van een Bureau, dat zich hierin heeft gespecialiseerd.

Opdracht tot volle tevredenheid uitgevoerd.

Automation Centre Volmac N.V.

Coolsingel 75, Rotterdam-2. Tel. 010 - 13 28 30.

Ook vestigingen in Amsterdam en Arnhem.

VOLMAC

AUTOMATION CENTRE N.V.

en Management-Accountancy direct costing als goede praktijk, waarbij zij die term tamelijk onopvallend gebruiken maar wel serieus op de economische inhoud en enkele andere begrippen daarvan ingaan. Prof. Dr. H. J. van der Schroeff heeft eveneens in de nieuwe druk van zijn standaardwerk² direct costing in positieve zin opgenomen.

De term „direct costing” past niet goed in het puur-economische begrippenstelsel van de economische theorie. Haar abstracte begrippen als grenskostenrekening, alternatieve kosten, relevante kosten enz. spreken de

geleerde econoom aan, maar zijn abacadabra voor de manager. Als de bedrijfseconoom met de manager wil meewerken, zal hij met hem moeten communiceren in de taal van de begrippen waarmee de manager vertrouwd is, hoe pragmatisch die begrippen en termen ook kunnen zijn.

Onlangs vroeg een manager mij, wat de titel was van dat bekende boek van Slot. „Kostenvariabiliteit en variabele kostencalculatie” zei ik. „Betekent dat kostencalculatie die veranderlijk is?” vroeg de manager. „Nee, het is een Nederlands woord voor direct costing” kwam ik terug. „Oh, daarover heb ik

laatst een goed seminar in Brussel gevolgd” verklaarde de manager. De term is niet meer weg te denken.

Dr. F. W. C. Blom

² Dr. H. J. van der Schroeff: „Kosten en Kostprijs”, zevende, nieuw bewerkte en geheel herziene druk. Kosmos, Amsterdam-Antwerpen 1970. De auteur belicht evenals de meeste bedrijfs-economische auteurs vooral de calculatorische en informatie-aspecten van direct costing methodiek, in mindere mate de managerial gezichtspunten.

De Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij werkt eraan mee het fysieke milieu in ons land en in het buitenland te verbeteren.

Voor onze Bedrijfseconomische Afdeling, die in het geheel van deze activiteiten hierbij een belangrijke plaats inneemt, vragen wij een

econoom

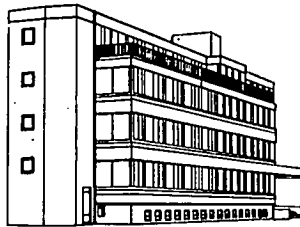
Zijn taak zal bestaan uit:

- Het analyseren van resultaten, zowel absoluut als in relatie tot de overige activiteiten binnen de maatschappij;
- kostprijsberekeningen en het verzorgen en het bewaken van de nacalculaties.

Voor deze vacature zoeken wij een medewerker op academisch niveau in de leeftijd van 30-35 jaar. Enige ervaring in een industriële of bouwonderneming op bovengenoemde terreinen strekt tot aanbeveling.

Eigenhandig geschreven sollicitatiebrieven met persoonlijke gegevens en opleiding verwachten wij graag, onder bijvoeging van een recente pasfoto, bij de Personeelsdienst, Afdeling Werving en Selectie, Lovinklaan 1, Arnhem, tel. (085) 43 07 11, toestel 316.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE HEIDEMAATSCHAPPIJ

N.V. HOUDSTERMAATSCHAPPIJ VAN DE NEDERLANDSCHE VEREENIGING VAN ARTSEN-AUTOMOBILISTEN.

is de Holding van twee schadeverzekeringsmaatschappijen, een levensverzekeringsmaatschappij, een assurantie- en financieringsdienst en een reis- en passagebureau. Een aantal nieuwe activiteiten is in een vergevorderd stadium van voorbereiding.

De snelle ontwikkeling van de Groep maakt vanzelfsprekend een slagvaardig beleid noodzakelijk, gebaseerd op zo exact en zo recent mogelijk cijfermateriaal. Thans ontstaat behoefte aan een topfunctionaris, die in dit opzicht de Algemeen Directeur van de Groep als medewerker („Assistant to“) bij de beleidsvoorbereiding terzijde staat.

Zijn taak zal onder meer omvatten:

- Het interpreteren van de maandelijkse financiële verslagen, de jaarrekening en de begroting der vennootschappen;
- het verstrekken van statistische informatie;
- het analyseren van het kosten- en schadepatroon;
- het evalueren van de ontwikkeling in de diverse bedrijfstakken;
- het ontwikkelen van tarieven.

Voor de vervulling van deze functie gaan de gedachten uit naar een jonge dynamische

NIVRA-ACCOUNTANT

of

STATISTISCH GESCHOOLDE BEDRIJFSECONOOM

Ook zij die de accountantsstudie nog niet geheel hebben voltooid, kunnen in aanmerking komen.

De remuneratie is in overeenstemming met de belangrijkheid van de functie. Belangstellenden gelieven hun brieven met uitvoerige curriculum vitae te richten aan de Algemeen Directeur van de N.V. Houdstermaatschappij van de Nederlandsche Vereeniging van Artsen-Automobilisten, Burgemeester Reigerstraat 89 te Utrecht.

DR. SLOOFF 'S

Wegwijzer voor de Belegger

f 8,50

Een prettig leesbaar boekje voor hen, die gaarne wegwijs worden op het punt van beleggen; een ideaal naslagwerkje voor hen, die dit reeds zijn. Verkrijgbaar bij uw boekhandelaar of rechtstreeks bij de uitgever:

H. A. M. ROELANTS TE SCHIEDAM.